

Samling af Afgørelser

RETTENS DOM (Første Afdeling)

13. december 2016*

»ECB — ECB's ansatte — vikaransatte — begrænsning af den maksimale varighed af den periode, hvori en og samme vikaransat kan udføre arbejde — annullationssøgsmål — anfægtelig retsakt — umiddelbart og individuelt berørt — søgsmålsinteresse — søgsmålsfrist — antagelse til realitetsbehandling — manglende information og høring af den sagsøgende fagforening — ansvar uden for kontraktforhold«

I sag T-713/14,

International and European Public Services Organisation i Forbundsrepublikken Tyskland (IPSO), Frankfurt (am Main) (Tyskland), ved advokat L. Levi,

sagsøger,

mod

Den Europæiske Centralbank (ECB), først ved B. Ehlers, I. Köpfer og M. López Torres, derefter ved B. Ehlers, P. Pfeifhofer og F. Malfrère, som befuldmægtigede, bistået af advokat B. Wägenbaur,

sagsøgt,

angående dels en påstand støttet på artikel 263 TEUF om annullation af en afgørelse truffet af ECB's direktion den 20. maj 2014 om at begrænse den maksimale varighed af den periode, hvori ECB kan gøre brug af arbejdsydelse fra en og samme vikaransat til at udføre sekretariats- og administrative opgaver, til to år, dels en påstand støttet på artikel 268 TEUF om erstatning for den lidte ikke-økonomiske skade,

har

RETTEN (Første Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, H. Kanninen, og dommerne I. Pelikánová og E. Buttigieg (refererende dommer),

justitssekretær: fuldmægtig G. Predonzani,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 2. juni 2016,

afsagt følgende

* Processprog: fransk.

Dom

Tvistens baggrund

- 1 Sagsøgeren, International and European Public Services Organisation i Forbundsrepublikken Tyskland (IPSO), er en fagforening, der ifølge sine vedtægter repræsenterer interesserne hos personer, der er ansat hos eller som arbejder for internationale og europæiske organisationer i Tyskland.
- 2 Den 3. juli 2008 underskrev sagsøgeren og Den Europæiske Centralbank (ECB) en rammeaftale med overskriften »Aftalememorandum mellem [ECB] og [IPSO] om anerkendelse, udveksling af information og høring«, som blev suppleret ved et tillæg af 23. marts 2011 (herefter »rammeaftalen«).
- 3 Rammeaftalens punkt 2 fastsætter regler om information, om tidlig involvering og om høring af IPSO med hensyn til de foranstaltninger, der kan påvirke den situation, som ECB's ansatte befinder sig i, eller deres interesser.
- 4 På sagsøgerens initiativ indgik ECB i en dialog med sagsøgeren om situationen for de vikariansatte hos ECB.
- 5 På et møde den 29. januar 2014 blev det på initiativ af det personaleansvarlige medlem af ECB's direktion aftalt mellem parterne at nedsætte en arbejdsgruppe med det formål at drøfte spørgsmål, der måtte vedrøre vikariansatte (herefter »arbejdsgruppen«). Parterne påtog sig at fremlægge en rapport indeholdende de konklusioner, som de måtte nå frem til i forbindelse med disse drøftelser, for det nævnte medlem af direktionen.
- 6 Der blev i denne arbejdsgruppe afholdt en række andre møder, der omhandlede de vikariansatte, mellem sagsøgeren og ECB, der var repræsenteret ved ansatte i generaldirektoratet (GD) for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation«, i perioden fra den 18. februar 2014 til den 5. december 2014, og møderækken fortsatte efter denne dato.
- 7 Direktionen tog på et møde den 20. maj 2014 stilling til visse spørgsmål om brugen af vikariansatte hos ECB og fastsatte navnlig den maksimale varighed af den periode, hvori en og samme vikariansat kunne udføre arbejde hos ECB i form af sekretariats- og administrative opgaver, til to år (herefter »den anfægtede retsakt«). Den anfægtede retsakt, der har form af referatet af dette møde, havde følgende ordlyd:

»Henset til de oplysninger, der fremgår af dokumentationen, og navnlig til den omstændighed, at GD [for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation«] fortsat er i dialog med de relevante tjenestegrene med henblik på gradvist at mindske ECB's afhængighed af vikariansatte i forbindelse med varetagelsen af de løbende opgaver, har direktionen: a) besluttet følgende: i) Det er fremover udelukkende muligt at anvende vikariansatte til sekretariats- og administrative opgaver, når der er tale om at opfylde midlertidige behov, og når den samlede varighed af flere på hinanden følgende kontrakter, ikke overstiger en periode på 24 måneder [...]«
- 8 Der blev vedtaget visse overgangsforanstaltninger med hensyn til anvendelsen af denne foranstaltning. Direktionen bemærkede endvidere bl.a., at GD for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation« ville forberede en separat skrivelse om fremtiden for de vikariansatte, der var tilknyttet it-supporten.
- 9 Repræsentanterne for GD for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation« underrettede på arbejdsgruppens møde den 5. juni 2014 sagsøgeren om, at direktionen havde vedtaget den anfægtede retsakt.

- 10 Den 16. juli 2014 blev der afholdt et informationsmøde for de vikaransatte, der vedrørte de foranstaltninger, som var vedtaget ved den anfægtede retsakt, og oplysninger om disse foranstaltninger blev derefter gjort tilgængelige på ECB's intranet med følgende ordlyd:

»ECB's direktion har besluttet at begrænse varigheden af kontrakterne for de vikaransatte, der udfører sekretariats- og administrative opgaver, til to år [...]. De ansatte, der udfører sekretariats- og administrative opgaver (og som ansættes for at opfylde midlertidige behov, vikariater eller for at arbejde på specifikke projekter), kan således fremover kun gøre tjeneste for ECB i en periode på i alt to år i henhold til midlertidige, enkeltstående eller flere på hinanden følgende kontrakter. Der gælder imidlertid en overgangsforanstaltning [...]. Direktionens afgørelse omfatter ikke underleverandører til GD-IS og heller ikke de kolleger, der varetager tekniske funktioner, såsom ingeniører eller andre teknikere.«

Retsforhandlinger og parternes påstande

- 11 Sagsøgeren har anlagt nærværende sag ved stævning indleveret til Rettens Justitskontor den 10. oktober 2014.

- 12 Sagsøgeren har nedlagt følgende påstande:

- Sagen antages til realitetsbehandling, og der gives sagsøgeren medhold.
- Den anfægtede retsakt annulleres.
- ECB tilpligtes at erstatte den lidte ikke-økonomiske skade, der efter ret og billighed er opgjort til 15 000 EUR.
- ECB tilpligtes at betale sagens omkostninger.

- 13 ECB har nedlagt følgende påstande:

- Principalt afvises søgsmålet, subsidiært frifindelse.
- Sagsøgeren tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Retlige bemærkninger

1. Om formaliteten

- 14 ECB har uden formelt at fremsætte en formalitetsindsigelse i henhold til artikel 114 i Rettens procesreglement af 2. maj 1991 bestridt, at sagen kan antages til realitetsbehandling, hvilket den bekræftede under retsmødet, og har fremsat fire anbringender til støtte for formalitetsindsigelsen, der henholdsvis vedrører, for det første, den omstændighed, at der ikke foreligger en anfægtelig retsakt, for det andet, den omstændighed, at sagsøgeren savner søgsmålskompetence, for det tredje, den omstændighed, at sagsøgeren ikke har søgsmålsinteresse, og, for det fjerde, manglende overholdelse af søgsmålsfristen.

Om den omstændighed, at der ikke foreligger en anfægtelig retsakt

- 15 ECB har principalt anført, at den anfægtede retsakt ikke udgør en anfægtelig retsakt i den forstand, hvori dette udtryk anvendes i retspraksis, idet den ikke har retsvirkninger i forhold til tredjemand. ECB har i denne forbindelse anført, at den anfægtede retsakt udgør et internt direktiv eller en intern retningslinje, der udelukkende er rettet til cheferne for ECB's tjenestegrene, og som har til formål at ensrette de afgørelser, som disse chefer skal træffe som et led i den »decentraliserede forvaltning« af de kontrakter, der indgås i forbindelse med udvælgelsen blandt de tilbud, der er afgivet af vikarbureauer, og som har til formål at ensrette de interne udvælgelseskriterier i retning af en fremtidig ændring af den gældende tyske lovgivning, nemlig Arbeitnehmerüberlassungsgesetz af 7. august 1972 (lov om ordning for vikarbureauer, BGBI I s. 1393, herefter »AÜG«). Efter ECB's opfattelse er det udelukkende AÜG og ikke den anfægtede retsakt, der er relevant for fastlæggelsen af den retlige ramme, som finder anvendelse i det foreliggende tilfælde, idet ECB har pligt til at efterkomme enhver ændring af denne lov.
- 16 Sagsøgeren har anført, at den anfægtede retsakt udgør en anfægtelig retsakt, dels fordi den fastsætter en ny bindende retlig ramme for ECB's brug af vikaransatte til at udføre sekretariats- og administrative opgaver, dels fordi den har retsvirkninger, der går ud over den interne organisation af ECB's tjenestegrene, idet den grundlæggende ændrer retsstillingen for såvel vikarbureauerne som de vikaransatte, hvis tjenesteperiode bliver begrænset.
- 17 Det følger af fast retspraksis, at det kun er foranstaltninger, der har bindende retsvirkninger, som kan berøre tredjemands interesser gennem en væsentlig ændring af hans retsstilling, der kan gøres til genstand for et annulationssøgsmål (dom af 31.3.1971, Kommissionen mod Rådet, 22/70, EU:C:1971:32, præmis 42, af 6.4.2000, Spanien mod Kommissionen, C-443/97, EU:C:2000:190, præmis 27, og kendelse af 12.2.2010, Kommissionen mod CdT, T-456/07, EU:T:2010:39, præmis 52).
- 18 Ved afgørelsen af, om en retsakt, som påstås annulleret, har sådanne virkninger, skal der lægges vægt på dens indhold (dom af 11.11.1981, IBM mod Kommissionen, 60/81, EU:C:1981:264, præmis 9), baggrunden for dens udarbejdelse (dom af 17.2.2000, Stork Amsterdam mod Kommissionen, T-241/97, EU:T:2000:41, præmis 62) og dens ophavsmænds formål dermed (jf. i denne retning dom af 17.7.2008, Athinaïki Techniki mod Kommissionen, C-521/06 P, EU:C:2008:422, præmis 42, 46 og 52, og af 26.1.2010, Internationaler Hilfsfonds mod Kommissionen, C-362/08 P, EU:C:2010:40, præmis 52). En retsakts form er derimod principielt uden betydning for vurderingen af, om et annulationssøgsmål kan antages til realitetsbehandling (jf. i denne retning dom af 11.11.1981, IBM mod Kommissionen, 60/81, EU:C:1981:264, præmis 9, og af 7.7.2005, Le Pen mod Parlamentet, C-208/03 P, EU:C:2005:429, præmis 46). Det er imidlertid ikke udelukket, at Retten tager i betragtning, i hvilken form de akter, som påstås annulleret, er vedtaget, i den udstrækning formen kan bidrage til at fastslå dens karakter (jf. i denne retning dom af 26.5.1982, Tyskland og Bundesanstalt für Arbeit mod Kommissionen, 44/81, EU:C:1982:197, præmis 12, og kendelse af 12.2.2010, Kommissionen mod CdT, T-456/07, EU:T:2010:39, præmis 58).
- 19 Det fremgår endvidere af retspraksis, at en foranstaltning truffet af en institution, der kun er udtryk for dennes eller en af dens tjenestegrenes hensigt med hensyn til at følge visse retningslinjer på et bestemt område, ikke udgør en anfægtelig retsakt som omhandlet i artikel 263 TEUF (jf. i denne retning dom af 27.9.1988, Det Forenede Kongerige mod Kommissionen, 114/86, EU:C:1988:449, præmis 13, og af 5.5.1998, Det Forenede Kongerige mod Kommissionen, C-180/96, EU:C:1998:192, præmis 28). Sådanne interne retningslinjer, der angiver de almindelige synspunkter, på grundlag af hvilke institutionen ved anvendelsen af de relevante bestemmelser senere vil kunne vedtage individuelle beslutninger, hvis lovlighed kan anfægtes efter fremgangsmåden i artikel 263 TEUF, fremkalder kun virkninger internt i administrationen og skaber ikke nogen ret eller pligt for tredjemand. Sådanne retsakter udgør derfor ikke bebyrdende retsakter, som kan gøres til genstand for et

annullationssøgsmål i henhold til artikel 263 TEUF (jf. i denne retning dom af 6.4.2000, Spanien mod Kommissionen, C-443/97, EU:C:2000:190, præmis 28 og den deri nævnte retspraksis, og præmis 33 og 34, og af 20.11.2008, Italien mod Kommissionen, T-185/05, EU:T:2008:519, præmis 41).

- 20 Kun en akt, hvor ophavsmanden utvetydigt og endeligt har fastlagt sin holdning i en form, som gør det muligt at fastslå dens karakter, udgør en beslutning, der kan være genstand for et annullationssøgsmål (jf. i denne retning dom af 26.5.1982, Tyskland og Bundesanstalt für Arbeit mod Kommissionen, 44/81, EU:C:1982:197, præmis 12, og kendelse af 12.2.2010, Kommissionen mod CdT, T-456/07, EU:T:2010:39, præmis 54).
- 21 I det foreliggende tilfælde adskiller den anfægtede retsakt sig fra en almindelig instruks eller retningslinje rettet til ECB's tjenestegrene ved dens indhold, de omstændigheder, hvorunder den er vedtaget, og den måde, hvorpå den er blevet udfærdiget og bragt til de berørtes kendskab.
- 22 Når der henses til indholdet af den anfægtede retsakt, der er affattet i klare og utvetydige vendinger, udgør denne retsakt en afgørelse fra ECB's direktion om med forbehold af overgangsforanstaltninger at begrænse varigheden af den periode, hvori ECB kan gøre brug af en og samme vikaransat til at udføre sekretariats- og administrative opgaver, til to år med henblik på at opfylde et midlertidigt behov. I modsætning til, hvad ECB har hævdet, er direktionen ved at træffe en sådan afgørelse gået videre end, hvad der måtte kræves for at vedtage interne retningslinjer rettet til ECB's tjenestegrene med hensyn til udfærdigelsen af dokumentation i forbindelse med udbud, der har til formål at foretage en udvælgelse blandt de tilbud, der afgives af vikarbureauer. Direktionen begrænsede sig nemlig ikke til at vedtage ikke-bindende angivelser eller retningslinjer, men vedtog generelt gældende forskrifter, der endeligt fastsætter i hvert fald visse kriterier for ansættelsen af vikaransatte ved denne institution, nemlig den maksimale periode, hvori en og samme vikaransat kan udføre sekretariats- og administrative opgaver.
- 23 En sådan retsakt har bindende retsvirkninger, idet ECB ikke, så længe denne regel ikke formelt er ændret eller ophævet, kan fravige denne regel, når den skal foretage en vurdering af de tilbud, der afgives af vikarbureauer inden for rammerne af en udbudsprocedure om ansættelse af vikarer hos institutionen.
- 24 De omstændigheder, hvorunder den anfægtede retsakt blev vedtaget, bekræfter, at den har karakter af en afgørelse. For det første anvendes nemlig udtrykket »direktionen har besluttet« (jf. præmis 7 ovenfor), og, for det andet, henvises der i de oplysninger, der blev meddelt på ECB's intranetside, til den anfægtede retsakt på følgende måde: »[d]irektionen [...] har besluttet at vedtage« og »direktions afgørelse« (jf. præmis 10 ovenfor). Formanden for ECB henviste endvidere i sin skrivelse af 30. september 2014 til sagsøgeren til den anfægtede retsakt, idet han anvendte udtrykket »direktionen har besluttet«.
- 25 Som det fremgår af den faste retspraksis, der er henvist til i præmis 18 ovenfor, udgør en retsakts form, selv om der ved afgørelsen af, om en retsakt har retsvirkninger, skal lægges vægt på dens indhold, en oplysning blandt flere, som Den Europæiske Unions retsinstanser kan tage hensyn til i forbindelse med fastlæggelsen af den pågældende retsakts indhold, selv om denne retsakt ikke i sig selv giver disse retsinstanser mulighed for at kvalificere denne retsakt som en bebyrdende retsakt i henhold til artikel 263, stk. 4, TEUF. Uden at tillægge denne konstatering afgørende betydning, må det således konstateres, at ECB's brug af udtrykkene »direktionen har besluttet« og »direktionens afgørelse« i forbindelse med den anfægtede retsakt kan bestyrke fortolkningen af denne retsakts indhold, således som dette indhold er beskrevet i præmis 22 ovenfor, og give mulighed for at fastslå, at denne retsakt har karakter af en afgørelse.
- 26 Baggrunden for vedtagelsen af den anfægtede retsakt og meddelelsen om dens rækkevidde til ECB's ansatte bestyrker konstateringen af, at den anfægtede retsakt har karakter af en afgørelse.

- 27 Det bemærkes for det første, at den holdning, som ECB's direktion vedtog i den anfægtede retsakt, var i tråd med denne institutions ønske om »gradvist at mindske brugen af vikaransatte, der udfører løbende opgaver«, således som det fremgår af den anfægtede retsakt og af et dokument med overskriften »Notat om i) [de] ajourførte oplysninger om ECB's anvendelse af vikaransatte, ii) [m]uligheder for på kort og mellemlang sigt at mindske ECB's afhængighed af vikaransatte«, som GD for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation« udfærdigede til direktionen, og som dette GD tog hensyn til i forbindelse med vedtagelsen af den anfægtede afgørelse (herefter »notatet udfærdiget af GD for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation««). Det følger heraf, at direktionen ved at vedtage den anfægtede retsakt ønskede at lade denne retsakt indgå som et led i den generelle politik om at mindske brugen af vikaransatte hos ECB.
- 28 ECB har imidlertid anført, at den anfægtede retsakt i overensstemmelse med princippet om god forvaltningsskik havde til formål at foregribe ændringen af den tyske lovgivning om vikaransættelse, nemlig AÜG, der finder anvendelse på de kontrakter, som ECB indgår med vikarbureauer.
- 29 Det bemærkes i denne forbindelse, at den tyske regerings forslag om at ændre AÜG for at begrænse vikarkontrakter til en varighed af 18 måneder ganske vist er nævnt i notatet udfærdiget af GD for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation« og i de oplysninger om den anfægtede retsakt, der blev gjort tilgængelige på ECB's intranet den 16. juli 2014. Den omstændighed alene, at der fandtes et sådant forslag på tidspunktet for vedtagelsen af den anfægtede retsakt kan imidlertid ikke bestyrke ECB's argument om, at denne retsakt udgør en foranstaltning, der er vedtaget for at foregribe ændringen af den relevante tyske lovgivning.
- 30 For det første skal det nemlig bemærkes, at den ændring af den tyske lovgivning, som ECB har henvist til, endnu ikke var blevet vedtaget på tidspunktet for vedtagelsen af den anfægtede retsakt, og at indholdet heraf endnu ikke på dette tidspunkt kunne fastlægges med sikkerhed. Såfremt ECB faktisk havde haft til hensigt at foregribe vedtagelsen af ændringen af AÜG, burde den have tilpasset ikrafttrædelsestidspunktet for de foranstaltninger, der blev vedtaget ved den anfægtede retsakt, til ikrafttrædelsestidspunktet for den nævnte ændring. De foranstaltninger, der er fastsat i den anfægtede retsakt, fandt imidlertid anvendelse fra den 16. juli 2014, således som det fremgår af de oplysninger, der blev gjort tilgængelige samme dag på institutionens intranetside, mens ændringen af AÜG endnu ikke var blevet vedtaget på denne dato og i øvrigt heller ikke var blevet vedtaget på tidspunktet for afholdelsen af retsmødet i den foreliggende sag, hvilket ECB har bekræftet.
- 31 For det andet bemærkes, at det fremgår af forslaget om ændring af AÜG, således som det er anført i notatet udfærdiget af GD for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation«, at vikarkontrakternes varighed skulle begrænses til 18 måneder, mens varigheden af den maksimale varighed af den periode, hvori en og samme vikaransat kunne udføre arbejde hos ECB, i den anfægtede retsakt var fastsat til 24 måneder. Den anfægtede retsakt kan derfor under alle omstændigheder ikke anses for vedtaget alene for at foregribe de foranstaltninger, der var påtænkt gennemført på nationalt plan.
- 32 For det tredje finder den foranstaltning, der er vedtaget ved den anfægtede retsakt, kun anvendelse, således som sagsøgeren har anført, på en kategori af vikaransatte hos ECB, nemlig dem, der udfører sekretariats- og administrative opgaver, idet situationen for de vikaransatte, der udfører andre opgaver, herunder bl.a. opgaver i form af it-support, er omfattet af en separat skrivelse, der er udfærdiget af GD for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation«, således som det fremgår af punkt b), nr. i), i den anfægtede retsakt, og af de oplysninger, der blev gjort tilgængelige på ECB's intranetside (jf. præmis 10 ovenfor). Den anfægtede retsakt kan således ikke anses for at være blevet vedtaget for at foregribe ændringen af AÜG, idet det ikke kan antages, at AÜG kun skulle finde anvendelse på denne kategori af vikaransatte og ikke på alle vikaransatte.

- 33 Følgelig kan sagsøgeren i det væsentlige med føje hævde, at det i mangel af sådanne ændringer i den gældende tyske lovgivning, var den anfægtede retsakt, der fastsatte den retlige ramme, ved at begrænse varigheden af den periode, hvori en og samme vikaransat kunne udføre ikke-løbende sekretariats- og administrative opgaver hos ECB, til to år.
- 34 For det andet er det væsentligt at bemærke, at den foranstaltning, der er vedtaget ved den anfægtede retsakt, blev bekendtgjort for ECB's ansatte, og navnlig for de vikaransatte, ikke blot ved at give adgang til oplysninger på institutionens intranet, men også i forbindelse med et informationsmøde, der blev afholdt specifikt med dette formål for vikaransatte hos ECB. Som ECB's direktør anførte i en skrivelse af 30. september 2014 til sagsøgeren, var formålet med dette informationsmøde, at give de vikaransatte »klar besked om deres kontraktmæssige situation«.
- 35 ECB begrænsede sig således ikke kun til at udbrede oplysningerne for at sikre gennemsigtighed, ligebehandling og administrativ effektivitet, således som ECB har hævdet, men fandt derudover med føje, at det var nødvendigt at afholde et informationsmøde om rækkevidden af den anfægtede retsakt og dens betydning for de vikaransattes situation hos ECB.
- 36 Det følger af det ovenstående, at ECB ønskede at give den anfægtede retsakt bindende retsvirkninger ved at begrænse varigheden af den periode, hvori vikaransatte kunne udføre ikke-løbende sekretariats- og administrative opgaver hos ECB, til to år, hvilket kunne påvirke disse ansattes interesser, idet de derved blev frataget muligheden for ansættelse hos ECB i en længere periode end denne tidsmæssigt begrænsede periode.
- 37 Denne konklusion afkræftes ikke af ECB's andre argumenter.
- 38 For det første har ECB anført, at den retlige ramme for den foreliggende sag udgøres af to kontraktforhold, nemlig kontraktforholdet mellem ECB og vikarbureauerne og kontraktforholdet mellem vikarbureauerne og de vikaransatte. Da der er tale om to separate kontraktforhold, og da de vikaransatte og ECB ikke kontraktuelt er forpligtet over for hinanden, har den anfægtede retsakt under alle omstændigheder ikke retsvirkninger på situationen for de vikaransatte, hvis interesser sagsøgeren varetager, men udelukkende på den kontraktlige situation, der foreligger mellem ECB og vikarbureauerne.
- 39 Det bemærkes i denne forbindelse, at den anfægtede retsakt ikke ene og alene udgør en del af et kontraktforhold mellem ECB og vikarbureauerne, idet den udgør en generel retsakt, der har retsvirkninger, som går ud over dette kontraktforhold. Som det fremgår af præmis 22 og 36 ovenfor, fastsætter dette kontraktforhold nemlig en retlig ramme for de betingelser, hvorunder ECB kan anvende vikaransatte, hvilket indebærer en begrænsning af muligheden for at ansætte den samme vikar hos denne institution i en periode på mere end to år, hvilket dermed påvirker den pågældendes retsstilling.
- 40 For det andet kan ECB's argument om, at begrænsningen af varigheden af den periode, hvori en vikaransat kan udføre arbejde hos ECB, ikke er til hinder for, at den pågældende efterfølgende tildeles en anden stilling, såfremt dette er en mulighed i henhold til kontrakten mellem den pågældende og vikarbureauet, ikke tages til følge. Selv om et sådant argument ikke er helt ubegrundet, adskiller det sig nemlig fra spørgsmålet om, hvorvidt den anfægtede retsakt har retsvirkninger, idet den begrænser den maksimale varighed af den periode, hvori en vikaransat kan udføre arbejde hos ECB, til to år, og dette uanset hvilke andre stillinger vikarbureauet måtte tildele den pågældende.
- 41 Når der henses til den retspraksis, der er nævnt i præmis 17-20 ovenfor, udgør den anfægtede retsakt derfor en bebyrdende retsakt og dermed en anfægtelig retsakt som omhandlet i artikel 263, stk. 4, TEUF. Følgelig skal ECB's første anbringende til støtte for formalitetsindsigelsen ikke tages til følge.

Om den manglende umiddelbare og individuelle påvirkning af sagsøgerens interesser

- 42 ECB har subsidiært anført, at den anfægtede retsakt ikke umiddelbart og individuelt berører sagsøgerens interesser, idet sagsøgeren ikke er adressat for denne retsakt, og idet sagsøgeren ikke har krav på at blive hørt eller på at modtage information i forbindelse med vedtagelsen af en retsakt, såsom den anfægtede retsakt, der vedrører situationen for de vikaransatte, der udfører arbejde hos ECB.
- 43 Sagsøgeren har anført, at fagforeningen er umiddelbart og individuelt berørt af den anfægtede retsakt i den forstand, hvori disse udtryk anvendes i retspraksis, idet dens egne interesser som forhandlingspartner i den sociale dialog og dens processuelle rettigheder, således som disse følger af rammeaftalen og af de drøftelser, som den sammen med ECB har deltaget i inden for arbejdsgruppen, som den betragter som en »ad hoc-aftale«, ikke er blevet respekteret i forbindelse med vedtagelsen af den anfægtede retsakt.
- 44 I henhold til artikel 263, stk. 4, TEUF kan enhver fysisk eller juridisk person på det grundlag, der er omhandlet i denne artikels stk. 1 og 2, indbringe klage med henblik på prøvelse af retsakter, der er rettet til vedkommende, eller som berører denne umiddelbart og individuelt, samt af regelfastsættende retsakter, der berører vedkommende umiddelbart, og som ikke omfatter gennemførelsesforanstaltninger.
- 45 Det er ubestridt, at sagsøgeren ikke er adressat for den anfægtede retsakt. Da sagsøgeren endvidere ikke har hævdet, at den anfægtede retsakt udgør en regelfastsættende retsakt, der umiddelbart berører fagforeningen, og som ikke omfatter gennemførelsesforanstaltninger, men at fagforeningen er umiddelbart og individuelt berørt af denne retsakt, skal det først undersøges, om disse to betingelser, der er fastsat i artikel 263, stk. 4, TEUF for at anlægge et annulationsøgsmål, er opfyldt i det foreliggende tilfælde.
- 46 Det skal i denne forbindelse for det første bemærkes, at det hvad angår betingelsen om at være umiddelbart berørt fremgår af fast retspraksis, at betingelsen om, at en fysisk eller juridisk person skal være umiddelbart berørt af den retsakt, der er genstand for søgsmålet, kræver, at denne retsakt skal have umiddelbar indvirkning på den pågældendes retsstilling og ikke overlader et skøn til retsaktens adressater, der skal gennemføre den, men at gennemførelsen skal ske helt automatisk, udelukkende i medfør af de EU-retlige regler og uden anvendelse af andre mellemkommende regler (jf. dom af 13.3.2008, Kommissionen mod Infront WM, C-125/06 P, EU:C:2008:159, præmis 47 og den deri nævnte retspraksis).
- 47 Hvad for det andet angår betingelsen om at være individuelt berørt, følger det af fast retspraksis, at fysiske eller juridiske personer, der ikke er adressater for en retsakt, kun vil kunne påstå, at de berøres individuelt som omhandlet i artikel 263, stk. 4, TEUF, såfremt de rammes af den pågældende retsakt på grund af visse egenskaber, som er særlige for dem, eller på grund af en faktisk situation, der adskiller dem fra alle andre og derfor individualiserer dem på lignende måde som en adressat for retsakten (dom af 15.7.1963, Plaumann mod Kommissionen, 25/62, EU:C:1963:17, s. 223, jf. ligeledes dom af 27.2.2014, Stichting Woonlinie m.fl. mod Kommissionen, C-133/12 P, EU:C:2014:105, præmis 44 og den deri nævnte retspraksis).
- 48 En organisation, såsom sagsøgeren, hvis formål er at varetage en gruppe borgeres fælles interesser, kan ikke anses for umiddelbart og individuelt berørt af en retsakt, som påvirker denne gruppes interesser i almindelighed (dom af 14.12.1962, Confédération nationale des producteurs de fruits et légumes m.fl. mod Rådet, 16/62 og 17/62, ikke trykt i Sml., EU:C:1962:47, s. 919, og af 18.3.1975, Union syndicale-Service public européen m.fl. mod Rådet, 72/74, EU:C:1975:43, præmis 17).

- 49 Søgsmål anlagt af sammenslutninger, såsom sagsøgeren, som har til opgave at varetage fælles interesser for personer, kan imidlertid ifølge retspraksis antages til realitetsbehandling i tre tilfælde, nemlig når sammenslutningerne repræsenterer interesser hos personer, som selv har søgsmålskompetence, eller når sammenslutningerne er individualiseret, fordi deres egne interesser som sammenslutning er berørt, navnlig fordi deres forhandlingsposition er blevet berørt af den retsakt, som påstås annulleret, eller endvidere når en retsforord udtrykkeligt indrømmer dem en række processuelle rettigheder (jf. dom af 18.3.2010, Forum 187 mod Kommissionen, T-189/08, EU:T:2010:99, præmis 58 og den deri nævnte retspraksis).
- 50 Selv om sagsøgeren har anført, at den ændring, som den anfægtede retsakt medfører for den situation, som tredjemænd, nemlig ECB's ansatte og vikariansatte, befinder sig i, er relevant for at kunne fastslå, at fagforeningens retsstilling er blevet ændret, når der henses til dens rolle som fagforening, hvis foreningsformål er at varetage de kollektive interesser hos de personer, der er ansat hos eller arbejder for internationale og europæiske organisationer i Tyskland, har sagsøgeren ikke i det foreliggende tilfælde hævdet, at disse personer selv har søgsmålskompetence. Sagsøgeren har til gengæld anført, at fagforeningen har søgsmålskompetence, fordi ECB har tilsidesat fagforeningens egne interesser som arbejdsmarkedspart og forhandlingspartner, der har deltaget i drøftelserne om de vikariansattes situation hos ECB, og fagforeningens processuelle rettigheder.
- 51 Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt sagsøgerens forhandlingsposition som omhandlet i den retspraksis, der er nævnt i præmis 49 ovenfor, og som følger af dens deltagelse i de drøftelser, der har været ført i arbejdsgruppen, i det foreliggende tilfælde er berørt af den anfægtede retsakt, har ECB anført, at dette ikke er tilfældet, dels fordi den anfægtede retsakt udgør et internt dokument, der er rettet til ECB's tjenestegrene, dels fordi sagsøgeren i mangel af et behørigt underskrevet dokument ikke kan hævde, at nedsættelsen af en arbejdsgruppe kan sidestilles med en aftale, hvoraf fagforeningen kan udlede de rettigheder, som den har hævdet.
- 52 Det skal i denne forbindelse bemærkes, at den omstændighed, at en fagforening, der repræsenterer de ansatte, har deltaget i forhandlinger, der har ført til vedtagelse af en retsakt, ikke er tilstrækkelig til at ændre karakteren af den søgsmålsret, som den kan have over for denne retsakt inden for rammerne af artikel 263 TEUF (jf. i denne retning dom af 18.3.1975, Union syndicale-Service public européen m.fl. mod Rådet, 72/74, EU:C:1975:43, præmis 19).
- 53 En sammenslutnings sagsanlæg kan imidlertid antages til realitetsbehandling, når den varetager sine egne interesser, der adskiller sig fra dens medlemmers interesse, navnlig når dens forhandlingsposition berøres af den anfægtede retsakt (jf. i denne retning dom af 2.2.1988, Kwekerij van der Kooy m.fl. mod Kommissionen, 67/85, 68/85 og 70/85, EU:C:1988:38, præmis 21-24, af 24.3.1993, CIRFS m.fl. mod Kommissionen, C-313/90, EU:C:1993:111, præmis 29 og 30, og kendelse af 23.11.1999, Unión de Pequeños Agricultores mod Rådet, T-173/98, EU:T:1999:296, præmis 54), og dette i den særlige situation, hvor sammenslutningens forhandlingsposition er klart afgrænset og tæt forbundet med selve genstanden for afgørelsen, hvilket indebærer, at den befinder sig i en faktisk situation, der adskiller den fra alle andre (jf. i denne retning dom af 23.5.2000, Comité d'entreprise de la Société française de production m.fl. mod Kommissionen, C-106/98 P, EU:C:2000:277, præmis 45, og kendelse af 3.4.2014, CFE-CGC France Télécom-Orange mod Kommissionen, T-2/13, ikke trykt i Sml., EU:T:2014:226, præmis 35).
- 54 Sagsøgeren har i det foreliggende tilfælde hævdet, at fagforeningens egne interesser som arbejdsmarkedspart i forhold til ECB og som forhandlingspartner i forbindelse med drøftelserne om de vikariansattes situation hos denne institution er blevet påvirket af den anfægtede retsakt, navnlig når der henses til den omstændighed, at den anfægtede retsakt var omfattet af mandatet for den arbejdsgruppe, hvis rapport endnu ikke var blevet vedtaget på tidspunktet for vedtagelsen af den anfægtede retsakt, og at fagforeningen var den eneste arbejdsmarkedspart, der deltog i denne arbejdsgruppe, og som havde underskrevet rammeaftalen.

- 55 De omstændigheder, som sagsøgeren har henvist til, således som disse er opsummeret i præmis 54 ovenfor, individualiserer i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i den retspraksis, der er nævnt i præmis 53 ovenfor, i det foreliggende tilfælde sagsøgeren i forhold til andre fagforeninger, der repræsenterer personer, som er ansat hos eller arbejder for ECB, når der henses til den rolle som arbejdsmarkedspart, som fagforeningen har spillet i forbindelse med drøftelserne med ECB's administration af den situation, som denne institutions vikaransatte befinder sig i, der var afgrænset og forbundet til selve genstanden for den anfægtede retsakt.
- 56 Det bemærkes i denne forbindelse, at det er ubestridt mellem parterne, at sagsøgeren er den eneste organisation, der repræsenterer de personer, der er ansat hos eller arbejder for ECB, og som har deltaget i drøftelserne med ECB's administration om den situation, som de vikaransatte hos denne institution befinder sig i, navnlig ved at deltage i den arbejdsgruppe, der er nedsat til dette formål. Sagsøgeren deltog aktivt i disse drøftelser ved at opretholde en tæt kontakt til de kompetente tjenestegrene, herunder ved at deltage i forskellige møder og ved at udveksle korrespondance med disse tjenestegrene, såsom forberedelsesdokumenter til brug for møder og referater af disse møder (jf. præmis 5, 6 og 9 ovenfor). Det fremgår således bl.a. af den liste over emner, der skulle drøftes i arbejdsgruppen og af referatet af det møde, der blev afholdt den 18. februar 2014, at de drøftelser, der blev ført herom, bl.a. vedrørte spørgsmålet om den maksimale varighed af den periode, hvori vikaransatte kunne udføre arbejde hos ECB, som netop var forbundet med selve genstanden for den anfægtede retsakt.
- 57 Uden at det på dette stadium er nødvendigt at tage stilling til, om de drøftelser og de kontakter, der blev ført i arbejdsgruppen, som det fremgår af præmis 56 ovenfor, skal anses for en »ad hoc-aftale«, således som sagsøgeren har hævdet, kan det på denne baggrund konkluderes, at ECB anerkendte sagsøgeren som forhandlingspartner i forbindelse med behandlingen af spørgsmål, der vedrørte vikaransatte, herunder spørgsmålet om den maksimale varighed af den periode, hvori disse ansatte kunne udføre arbejde hos ECB (jf. i denne retning og analogt dom af 24.3.1993, CIRFS m.fl. mod Kommissionen, C-313/90, EU:C:1993:111, præmis 29).
- 58 Den stilling som arbejdsmarkedspart i forhold til ECB, som sagsøgeren indtog i forbindelse med de drøftelser vedrørende vikaransatte, der bl.a. vedrørte spørgsmålet om varigheden af den periode, hvori vikaransatte kunne udføre arbejde hos ECB, er således i det foreliggende tilfælde tilstrækkelig til at godtgøre, at sagsøgeren er individuelt berørt af den anfægtede retsakt som omhandlet i artikel 263, stk. 6, TEUF. Denne stilling er nemlig helt særlig for sagsøgeren i den forstand, hvori dette udtryk anvendes i retspraksis, idet sagsøgeren blandt de forskellige fagforeninger, der aktivt kan varetage interesserne hos de personer, der er ansat hos eller arbejder for ECB, er den organisation, der deltog i drøftelserne med ECB om netop de spørgsmål, der er omfattet af den anfægtede retsakt, hvilket individualiserer den i forhold til enhver anden fagforening (jf. i denne retning dom af 9.7.2009, 3F mod Kommissionen, C-319/07 P, EU:C:2009:435, præmis 92 og 93, og kendelse af 18.4.2002, IPSO og USE mod ECB, T-238/00, EU:T:2002:102, præmis 55).
- 59 Sagsøgeren er endvidere umiddelbart berørt af den anfægtede retsakt i den forstand, hvori dette udtryk anvendes i retspraksis, idet denne retsakt umiddelbart påvirkede den stilling som arbejdsmarkedspart, som fagforeningen indtog i forbindelse med de drøftelser, der vedrørte spørgsmål om vikaransatte, fordi den fratog fagforeningen muligheden for at deltage i og påvirke beslutningsprocessen.
- 60 Følgelig skal anbringendet til støtte for formalitetsindsigelsen vedrørende sagsøgerens manglende søgsmålskompetence forkastes, uden at det er nødvendigt på dette stadium at tage stilling til, om der findes processuelle garantier, som sagsøgeren kunne have påberåbt sig i forbindelse med vedtagelsen af den anfægtede retsakt.

Om den manglende søgsmålsinteresse

- 61 ECB har subsidiært anført, at sagsøgerens interesse i annullation af den anfægtede retsakt »er mere politisk end juridisk«. Sagsøgeren har derfor ikke søgsmålsinteresse i den forstand, hvori dette udtryk anvendes i retspraksis, fordi ECB af de grunde, der er redegjort for i forbindelse med anfægtelsen af den anfægtede retsakts karakter af en anfægtelig retsakt (jf. præmis 15 ovenfor), ikke var forpligtet til at høre sagsøgeren, før direktionen vedtog den anfægtede retsakt.
- 62 Sagsøgeren har anført, at fagforeningen har søgsmålsinteresse, idet den foreliggende sag har til formål at beskytte dens ret til at modtage information og ret til at blive hørt.
- 63 Det fremgår af fast retspraksis, at et annullationsøgsmål, der anlægges af en fysisk eller juridisk person, kun kan antages til realitetsbehandling, såfremt sagsøgeren har en retlig interesse i, at den anfægtede retsakt annulleres. En sådan interesse foreligger kun, såfremt en annullation af denne retsakt i sig selv kan have retsvirkninger, og søgsmålet således med sit resultat kan tilføre parten en fordel (jf. dom af 17.9.2015, Mory m.fl. mod Kommissionen, C-33/14 P, EU:C:2015:609, præmis 55 og den deri nævnte retspraksis, og kendelse af 4.12.2014, Talanton mod Kommissionen, T-165/13, ikke trykt i Sml., EU:T:2014:1027, præmis 34 og 35 og den deri nævnte retspraksis).
- 64 Sagsøgerens søgsmålsinteresse skal være eksisterende og faktisk (jf. dom af 17.9.2015, Mory m.fl. mod Kommissionen, C-33/14 P, EU:C:2015:609, præmis 56 og den deri nævnte retspraksis).
- 65 Som sagsøgeren har anført, ønsker fagforeningen med den foreliggende sag netop at beskytte sine processuelle rettigheder i form af retten til at blive hørt og retten til at modtage information. Det følger heraf, at annullation af den anfægtede retsakt kan have den virkning, at ECB vil være forpligtet til at sikre overholdelsen af disse rettigheder forud for vedtagelsen af en retsakt, såsom den anfægtede retsakt. Eksistensen af en sådan søgsmålsinteresse forudsætter imidlertid, at sagsøgeren i det foreliggende tilfælde kan påberåbe sig disse rettigheder, hvilket vil blive undersøgt i forbindelse med vurderingen af anbringenderne i sagen.

Om den manglende overholdelse af søgsmålsfristen

- 66 ECB har mere subsidiært anført, at sagen ikke kan antages til realitetsbehandling som følge af manglende overholdelse af søgsmålsfristen. Da den anfægtede retsakt er et internt direktiv, der er rettet til institutionens tjenestegrene, skal den ikke efter ECB's opfattelse gøres til genstand for offentliggørelse, og tilgængeliggørelsen på institutionens intranet kan under alle omstændigheder ikke sidestilles med offentliggørelse. Den supplerende frist på 14 dage til beregning af søgsmålsfristen, der er fastsat i artikel 102, stk. 1, i procesreglementet af 2. maj 1991, finder derfor ikke anvendelse i det foreliggende tilfælde. Søgsmålsfristen skal således regnes fra den dag, hvor sagsøgeren fik kendskab til den anfægtede retsakt, nemlig den 16. juli 2014, dvs. den dag, hvor den anfægtede retsakt blev gjort tilgængelig på ECB's intranet, og hvor der blev afholdt et informationsmøde, som sagsøgeren deltog i. Da sagen blev anlagt den 10. oktober 2014, blev den derfor anlagt for sent.
- 67 Sagsøgeren har anført, at sagen blev anlagt under overholdelse af søgsmålsfristen.
- 68 Det bemærkes i denne forbindelse, at det følger af fast retspraksis, at fristen for at indbringe et søgsmål i henhold til artikel 263 TEUF er præceptiv, da den er indført for at tilvejebringe klarhed og retssikkerhed og undgå enhver forskelsbehandling og vilkårlighed i retsplejen, og Unionens retsinstanser skal, endog af egen drift, efterprøve, om fristen er overholdt (dom af 23.1.1997, Coen, C-246/95, EU:C:1997:33, præmis 21, og af 18.9.1997, Mutual Aid Administration Services mod Kommissionen, T-121/96 og T-151/96, EU:T:1997:132, præmis 38 og 39).

- 69 Artikel 263, stk. 6, TEUF bestemmer, at annullationssøgsmål skal rejses inden for en frist på to måneder. Denne frist løber, efter at retsakten, alt efter sin art, er offentliggjort eller meddelt sagsøgeren eller, i mangel heraf, efter at sagsøgeren har fået kendskab til den.
- 70 Det følger af selve ordlyden af denne bestemmelse, at kriteriet om den dato, på hvilken sagsøgeren har fået kendskab til retsakten, som udgangspunkt for søgsmålsfristen er subsidiært i forhold til kriterierne om retsaktens offentliggørelse eller meddelelse (dom af 10.3.1998, Tyskland mod Rådet, C-122/95, EU:C:1998:94, præmis 35; jf. ligeledes dom af 27.11.2003, Regione Siciliana mod Kommissionen, T-190/00, EU:T:2003:316, præmis 30 og den deri nævnte retspraksis).
- 71 Det er i det foreliggende tilfælde ubestridt mellem parterne, at den anfægtede retsakt ikke blev meddelt sagsøgeren. Den anfægtede retsakt har endvidere ikke været genstand for offentliggørelse, idet oplysninger om denne retsakt alene blev gjort tilgængelige på ECB's intranet. Under disse omstændigheder er det den dag, hvor sagsøgeren fik kendskab til den anfægtede retsakt, der skal anses for at udgøre udgangspunktet for søgsmålsfristen.
- 72 Det skal i denne forbindelse bemærkes, at det følger af retspraksis, at når en retsakt hverken er offentliggjort eller meddelt, skal den, som er bekendt med, at retsakten berører ham, selv inden for en rimelig frist begære retsaktens fuldstændige ordlyd meddelt, og at søgsmålsfristen først løber fra det tidspunkt, hvor den berørte tredjemand erhverver et så nøjagtigt kendskab til retsaktens indhold og begrundelse, at han kan gøre brug af sin søgsmålsret (dom af 6.7.1988, Dillinger Hüttenwerke mod Kommissionen, 236/86, EU:C:1988:367, præmis 14, og af 19.2.1998, Kommissionen mod Rådet, C-309/95, EU:C:1998:66, præmis 18).
- 73 ECB har anført, at udgangspunktet for beregning af søgsmålsfristen løber fra den 16. juli 2014, som er den dato, hvor oplysninger om den anfægtede retsakt blev gjort tilgængelige på ECB's intranet, og hvor der blev afholdt et informationsmøde, som sagsøgeren deltog i.
- 74 Det må imidlertid konstateres, at sagsøgeren på denne dato ikke havde opnået et præcist kendskab til den anfægtede afgørelses indhold og begrundelse. Det fremgår nemlig af sagsakterne, hvilket ECB i øvrigt ikke har bestridt, at den anfægtede retsakts præcise indhold ikke blev meddelt sagsøgeren før den 24. oktober 2014, dvs. efter sagens anlæggelse, og at sagsøgeren først modtog den kopi heraf, som var vedlagt svarskriftet. Den af ECB hævdede omstændighed, at de oplysninger, som blev gjort tilgængelige på institutionens intranet »i det væsentlige« afspejlede de oplysninger, som sagsøgeren havde modtaget fra ECB's administration den 24. oktober 2014, er ikke tilstrækkelig til at fastslå, at sagsøgeren den 16. juli 2014 havde kendskab til den anfægtede retsakts præcise indhold og begrundelse i den forstand, hvori disse udtryk er anvendt i den retspraksis, der er nævnt i præmis 72 ovenfor.
- 75 Sagsøgeren har derfor anlagt den foreliggende sag uden med sikkerhed at kende alle de relevante elementer i den anfægtede retsakt (jf. i denne retning og analogt dom af 6.7.1988, Dillinger Hüttenwerke mod Kommissionen, 236/86, EU:C:1988:367, præmis 15).
- 76 Det skal endvidere bemærkes, at sagsøgeren opfyldte sin pligt, således som det fremgår af retspraksis (jf. præmis 72 ovenfor), til inden for en rimelig frist at begære den fulde ordlyd af den anfægtede retsakt meddelt. Det fremgår nemlig af sagsakterne, at sagsøgeren fremsatte flere begæringer over for ECB om at modtage en kopi af den anfægtede retsakt, idet den seneste begæring, der blev fremsat før sagens anlæggelse, var dateret den 8. oktober 2014.
- 77 Under disse omstændigheder kan sagen ikke anses for at være anlagt for sent.
- 78 ECB's fjerde anbringende til støtte for formalitetsindsigelsen skal derfor forkastes, uden at det er nødvendigt at tage stilling til parternes argumenter vedrørende beregningen af søgsmålsfristen fra tidspunktet for tilgængeliggørelsen af oplysningerne om den anfægtede retsakt på ECB's intranet.

2. Om realiteten

Om påstanden om annullation

- 79 Sagsøgeren har til støtte for annullationspåstanden fremsat to anbringender, der vedrører henholdsvis, for det første, tilsidesættelse af retten til information og retten til høring, således som disse er fastsat i artikel 27 i Den europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2002/14/EF af 11. marts 2002 om indførelse af en generel ramme for information og høring af arbejdstagerne i Det Europæiske Fællesskab - Europa-Parlamentets, Rådets og Kommissionens fælles erklæring om arbejdstagerrepræsentation (EFT 2002, L 80, s. 29), og præciseret og gennemført ved rammeaftalen og de drøftelser, der blev ført i arbejdsgruppen, og som sagsøgeren betegner som en »ad hoc-aftale«, og tilsidesættelse af denne påståede »ad hoc-aftale« og af rammeaftalen, og, for det andet, tilsidesættelse af artikel 41 i chartret om grundlæggende rettigheder.

Om det første anbringende om tilsidesættelse af retten til information og retten til høring, således som disse er fastsat i artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder og direktiv 2002/14 og præciseret og gennemført ved rammeaftalen og den påståede »ad hoc-aftale«, og tilsidesættelse af denne »ad hoc-aftale« og af rammeaftalen

- 80 Sagsøgeren har anført, at ECB ved at vedtage den anfægtede retsakt uden at respektere den sociale dialog med sagsøgeren tilsidesatte retten til information og retten til høring af arbejdstagere, jf. artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder og artikel 4 i direktiv 2002/14, således som disse rettigheder er gennemført ved aftaler som omhandlet i direktivets artikel 5, dvs. rammeaftalen og den påståede »ad hoc-aftale«.
- 81 ECB har bestridt at have tilsidesat sagsøgerens ret til at blive hørt og til at modtage information, idet de bestemmelser, som sagsøgeren har henvist til, ikke i dette tilfælde giver sagsøgeren sådanne rettigheder.
- 82 Det skal indledningsvis undersøges, om sagsøgeren i det foreliggende tilfælde i henhold til de bestemmelser, som fagforeningen har henvist til, med føje kunne påberåbe sig processuelle garantier, der ville have givet fagforeningen mulighed for at modtage information, at blive hørt og at blive involveret før vedtagelsen af den anfægtede retsakt og derefter i givet fald, om disse processuelle rettigheder er blevet tilsidesat i strid med disse garantier.
- Om artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder
- 83 Sagsøgeren har for det første henvist til retten til information og høring af arbejdstagere, der er omhandlet i artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder.
- 84 Det bemærkes i denne forbindelse, at artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder fastsætter retten til information og høring af arbejdstagere i virksomheden. Ifølge retspraksis finder disse bestemmelser anvendelse på forholdet mellem EU-institutionerne og deres ansatte, således som det fremgår af dom af 19. september 2013, fornyet prøvelse Kommissionen mod Strack (C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570).
- 85 Det fremgår imidlertid af selve ordlyden af artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, at udøvelsen af de rettigheder, der er fastsat i denne bestemmelse, kun kan ske i de tilfælde og på de betingelser, der fastsat i EU-retten og national lovgivning og praksis (dom af 15.1.2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, præmis 45, og kendelse af 11.11.2014, Bergallou mod Parlamentet og Rådet, T-22/14, ikke trykt i Sml., EU:T:2014:954, præmis 33).

- 86 Det følger heraf, at artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, der ikke fastsætter nogen direkte anvendelige retsregler, ikke i sig selv er tilstrækkelig til at tillægge private en subjektiv ret til høring og information, der som sådan kan påberåbes (jf. i denne retning dom af 15.1.2014, *Association de médiation sociale*, C-176/12, EU:C:2014:2, præmis 47).
- 87 Følgelig kan sagsøgeren ikke i det foreliggende tilfælde påberåbe sig retten til høring og information alene på grundlag af artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder.
- 88 Det fremgår af forklaringerne til artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, som der i henhold til artikel 6, stk. 1, tredje afsnit, TUE og artikel 52, stk. 7, i chartret om grundlæggende rettigheder skal tages behørigt hensyn til ved fortolkningen af dette charter, at den gældende EU-ret på det område, der er omhandlet i artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, som præciserer de betingelser, hvorunder denne bestemmelse finder anvendelse, bl.a. omfatter direktiv 2002/14, som sagsøgeren har henvist til i det foreliggende tilfælde.
- 89 Det skal derfor afgøres, om sagsøgeren i det foreliggende tilfælde kan udlede de rettigheder, som foreningen har påberåbt sig, af artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, således som denne artikel er præciseret ved bestemmelserne i direktiv 2002/14.

– Om direktiv 2002/14

- 90 Sagsøgeren har henvist til de områder for information og høring, der er defineret i artikel 4 i direktiv 2002/14 og har anført, at denne artikel ikke begrænser retten til høring til kun at omfatte de arbejdstagere, der har indgået en ansættelseskontrakt, der direkte knytter dem til virksomheden. Vikaransatte har således efter sagsøgerens opfattelse også ret til at påberåbe sig kollektive rettigheder og til at blive repræsenteret over for ECB.
- 91 Efter ECB's opfattelse kan artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, således som denne artikel er præciseret ved bestemmelserne i direktiv 2002/14, ikke udgøre grundlag for et krav om, at ECB skulle informere og høre de vikaransattes repræsentanter før vedtagelsen af den anfægtede retsakt, idet det, for det første, fremgår af retspraksis, at direktiv 2002/14 ikke i sig selv pålægger institutionerne forpligtelser i forhold til deres ansatte, og, for det andet, at disse forpligtelser i henhold til dette direktiv påhviler en »arbejdstager«. ECB optræder imidlertid ikke som arbejdstager for de vikaransatte. Såfremt disse bestemmelser måtte finde anvendelse på ECB, er det endelig ECB's opfattelse, at den anfægtede retsakt ikke er omfattet af artikel 4, stk. 2, i direktiv 2002/14.
- 92 Det skal indledningsvis undersøges, om direktiv 2002/14 fastsætter en ret til høring og information for vikaransatte og deres repræsentanter, således som sagsøgeren har hævdet.
- 93 Det fremgår af 18. betragtning til og artikel 1, stk. 1, i direktiv 2002/14, at direktivet har til formål »at opstille en generel ramme med minimumskrav vedrørende retten til information og høring af arbejdstagerne i virksomheder eller forretningssteder beliggende i [Unionen]«. Det følger bl.a. af direktivets bestemmelser, at information og høring af arbejdstagere skal gennemføres under inddragelse af arbejdstagernes repræsentanter i overensstemmelse med national lovgivning og national praksis.
- 94 Det fremgår af artikel 2, litra f) og g), i direktiv 2002/14, at der ved »information« forstås »arbejdsgiverens videregivelse af oplysninger til arbejdstagerrepræsentanterne, for at de kan sætte sig ind i sagens indhold og vurdere det«, og at der ved »høring« forstås »udveksling af synspunkter og etablering af en dialog mellem arbejdstagerrepræsentanterne og arbejdsgiveren«. I henhold til samme direktivs artikel 2, litra c) og d), skal der ved »arbejdsgiver« forstås »en fysisk eller juridisk person, som har indgået arbejdskontrakt eller aftalt arbejdsforhold med arbejdstagere i overensstemmelse med

national lovgivning og praksis« og ved »arbejdstager« forstås »enhver, som i den pågældende medlemsstat er beskyttet som arbejdstager inden for rammerne af national lovgivning og i overensstemmelse med national praksis«.

- 95 Det skal i denne forbindelse for det første bemærkes, at den ordning, der er indført ved direktiv 2002/14, finder anvendelse på alle de arbejdstagere, som er omfattet af direktivets artikel 2, litra d), bortset fra visse undtagelser i direktivets artikel 3, stk. 2 og 3 (dom af 18.1.2007, *Confédération générale du travail m.fl.*, C-385/05, EU:C:2007:37, præmis 37). ECB har endvidere ikke bestridt, at vikariansatte er beskyttet som arbejdstagere i Tyskland i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i artikel 2, litra d), i direktiv 2002/14, og således som det fremgår af bl.a. 1. og 23. betragtning til og artikel 2 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2008/104/EF af 19. november 2008 om vikarbejde (EUT 2008, L 327, s. 9), som er gennemført i tysk ret ved AÜG.
- 96 Det er for det andet ubestridt mellem parterne, at der mellem ECB og de vikariansatte, som stilles til bankens rådighed, ikke består et kontraktuel forhold. Som sagsøgeren i det væsentlige har anført, består der imidlertid mellem ECB og de vikariansatte et »arbejdsforhold« i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i artikel 2, litra c), i direktiv 2002/14, således at ECB skal anses for deres arbejdsgiver i denne bestemmelses forstand.
- 97 Det fremgår for det første af fast retspraksis, at det væsentligste kendetegn ved et »arbejdsforhold« er, at en person i en vis periode præsterer ydelser mod vederlag for en anden person og efter dennes anvisninger, bl.a. hvad angår personens frihed til at vælge arbejdstid, -sted og -indhold. Denne kvalificering i henhold til EU-retten er normalt opnået, når de ovennævnte betingelser er opfyldt uafhængigt af, om der er indgået en arbejdsaftale eller ej mellem de pågældende (jf. dom af 13.2.2014, *Kommissionen mod Italien*, C-596/12, ikke trykt i Sml., EU:C:2014:77, præmis 17 og den deri nævnte retspraksis, og af 4.12.2014, *FNV Kunsten Informatie en Media*, C-413/13, EU:C:2014:2411, præmis 34 og 36 og den deri nævnte retspraksis).
- 98 I det foreliggende tilfælde opfylder arbejdsforholdet mellem ECB og de vikariansatte alle disse betingelser, fordi de vikariansatte udfører erhvervsmæssig beskæftigelse efter anvisninger fra ECB, som de i perioder står til rådighed for efter aftale med et vikarbureau, der betaler dem et vederlag som modydelse.
- 99 Denne konklusion bekræftes af retspraksis, hvorefter tilrådighedsstillelsen af vikariansatte udgør en specifik og kompliceret dimension af arbejdsretten, der indebærer et dobbelt ansættelsesforhold mellem dels vikarbureauet og den vikariansatte, dels mellem den vikariansatte og brugervirksomheden samt et forhold angående tilrådighedsstillelsen mellem vikarbureauet og brugervirksomheden (dom af 11.4.2013, *Della Rocca*, C-290/12, EU:C:2013:235, præmis 40).
- 100 Et arbejdsforhold, der følger af en kontrakt indgået direkte mellem en arbejdstager og en arbejdsgiver, adskiller sig således fra et arbejdsforhold såsom det forhold, der består mellem en brugervirksomhed, i det foreliggende tilfælde ECB, og de vikariansatte, der stilles til rådighed af et vikarbureau.
- 101 For det andet følger det ikke af begrebet arbejdstager, således som dette er fastsat i artikel 2, litra c), i direktiv 2002/14, og således som sagsøgeren har anført, at dette begrebs anvendelsesområde kun omfatter de arbejdsforhold, der er reguleret ved en ansættelseskontrakt, som er indgået direkte mellem en arbejdstager og en arbejdsgiver, i modsætning til, hvad der er fastsat i bl.a. Rådets direktiv 1999/70/EF af 28. juni 1999 om rammeaftalen vedrørende tidsbegrænset ansættelse, der er indgået af EFS, UNICE og CEEP (EFT 1999, L 175, s. 43), der af den grund ikke finder anvendelse på personer med tidsbegrænset ansættelse, der af et vikarbureau stilles til rådighed for en brugervirksomhed (jf. i denne retning dom af 11.4.2013, *Della Rocca*, C-290/12, EU:C:2013:235, præmis 36 og 39).

- 102 For det tredje skal det bemærkes, at artikel 8 i direktiv 2008/104, der netop fastsætter bestemmelser om vikararbejde, pålægger brugervirksomheden en forpligtelse til at informere arbejdstagernes repræsentanter om sin anvendelse af vikaransatte, når den giver oplysninger om beskæftigelsessituationen i virksomheden til de organer, der repræsenterer arbejdstagerne. Denne bestemmelse, som klart pålægger brugervirksomheden, i det foreliggende tilfælde ECB, en forpligtelse til at give information om sin anvendelse af vikaransatte, præciserer endvidere, at direktiv 2008/104 finder anvendelse »[m]ed forbehold af strengere og/eller mere specifikke nationale bestemmelser og [EU-]bestemmelser om information og høring, navnlig i [...] direktiv 2002/14«.
- 103 Det følger af det ovenstående, at direktiv 2002/14 i modsætning til, hvad ECB har anført, skal anses for at finde anvendelse på en brugervirksomheds pligt til at informere og til at høre de vikaransattes repræsentanter.
- 104 Det skal videre bemærkes, således som ECB har anført, at det følger af fast retspraksis, at eftersom direktiver er rettet til medlemsstater og ikke til EU-institutioner eller -organer, kan bestemmelserne i direktiv 2002/14 ikke udlægges således, at de i sig selv pålægger institutionerne forpligtelser i forhold til deres ansatte (jf. i denne retning og analogt dom af 9.9.2003, Rinke, C-25/02, EU:C:2003:435, præmis 24, og af 21.5.2008, Belfass mod Rådet, T-495/04, EU:T:2008:160, præmis 43).
- 105 Som det allerede er blevet fastslået, kan den omstændighed, at et direktiv ikke som sådan er bindende for institutionerne, imidlertid ikke udelukke, at de regler og principper, der er fastlagt i dette direktiv, kan påberåbes over for institutionerne, når de kun synes at være et specifikt udtryk for grundlæggende regler i traktaten og generelle principper, der forpligter de nævnte institutioner direkte. I et retsfællesskab er den ensartede anvendelse af retten nemlig et grundlæggende krav, og ethvert retssubjekt er underlagt et princip om overholdelse af lov og ret. Institutionerne er således forpligtet til at overholde EUF-traktatens regler og de almindelige retsgrundsætninger, der gælder for dem, på samme måde som ethvert andet retssubjekt (jf. i denne retning dom af 9.9.2003, Rinke, C-25/02, EU:C:2003:435, præmis 25-28, og af 21.9.2011, Adjemian m.fl. mod Kommissionen, T-325/09 P, EU:T:2011:506, præmis 56 og den deri nævnte retspraksis).
- 106 Et direktiv kan ligeledes binde en institution, når denne, inden for rammerne af sin organisatoriske autonomi, har til hensigt at gennemføre en særlig forpligtelse, ifølge et direktiv, eller som i det foreliggende tilfælde, hvor en intern akt med generel rækkevidde selv udtrykkeligt henviser til foranstaltninger, der er vedtaget af unionslovgiver i henhold til traktaterne. Endelig skal institutionerne i overensstemmelse med princippet om loyalt samarbejde, som påhviler dem, i forbindelse med deres adfærd som arbejdsgivere tage hensyn til lovbestemmelser vedtaget på EU-niveau (dom af 8.11.2012, Kommissionen mod Strack, T-268/11 P, EU:T:2012:588, præmis 43 og 44).
- 107 Det skal derfor afgøres, om og under hvilke betingelser det er muligt at påberåbe direktiv 2002/14 for at identificere eksistensen eller præcisere rækkevidden af den forpligtelse, der måtte have påhvilet ECB til at høre og informere den sagsøgende fagforening før vedtagelsen af den anfægtede retsakt.
- 108 Det skal for det første konstateres, at indførelsen ved direktiv 2002/14 af en generel ramme for information og høring af arbejdstagere ganske vist er udtryk for de grundlæggende rettigheder, der er fastsat i artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder. Som det fremgår af præmis 86 ovenfor, er disse grundlæggende regler, der følger af artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, ikke direkte bindende for ECB i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i den retspraksis, der er nævnt i præmis 105 ovenfor, idet disse regler, således som det fremgår af denne bestemmelse, er præciseret nærmere i EU-retten og national lovgivning.
- 109 For det andet har sagsøgeren anført, at forordningerne og direktiverne om EU's socialpolitik er bindende for ECB i henhold til artikel 9, litra c), i ansættelsesvilkårene for ECB's ansatte (herefter »ansættelsesvilkårene«).

110 Ansættelsesvilkårenes artikel 9, litra c), bestemmer:

»Ansættelsesvilkårene er ikke underlagt nogen specifik national retsorden. ECB anvender i) de generelle retsprincipper, der er fælles for medlemsstaterne, ii) de generelle [EU]-retlige principper og iii) bestemmelserne i [EU]-forordninger og -direktiver vedrørende social politik, der er rettet til medlemsstaterne. Om nødvendigt implementerer ECB disse retlige instrumenter. Der tages behørigt hensyn til [EU]-anbefalinger vedrørende social politik. Ved fortolkningen af rettigheder og forpligtelser i henhold til ansættelsesvilkårene skal der tages behørigt hensyn til de principper i forordninger, bestemmelser og retspraksis, der finder anvendelse på [EU]-institutionernes ansatte.«

111 Eftersom sagsøgerens argument vedrører den situation, hvor en intern retsakt med generel rækkevidde selv udtrykkeligt henviser til foranstaltninger, der er vedtaget af unionslovgiver i henhold til traktaterne i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i den retspraksis, der er nævnt i præmis 106 ovenfor, skal det bemærkes, at selv om denne bestemmelse i ansættelsesvilkårene afspejler det generelle princip, hvorefter den ensartede anvendelse af retten kræver, at EU-institutionerne overholder de EU-retlige bestemmelser, herunder direktiverne (jf. præmis 105 ovenfor), og at en EU-retsakt i videst muligt omfang skal fortolkes i overensstemmelse med hele den primære ret (jf. dom af 19.9.2013, fornyet prøvelse Kommissionen mod Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, præmis 40 og den deri nævnte retspraksis), kan den ikke udlægges som et tilsagn fra ECB om »at opfylde en særlig forpligtelse«, og navnlig ikke en forpligtelse til at informere og høre arbejdstageres repræsentanter, således som det fremgår af direktiv 2002/14.

112 For det tredje har sagsøgeren hævdet, at artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder og artikel 4, stk. 2, i direktiv 2002/14 er blevet gennemført ved rammeaftalen og ved arbejdsgruppens drøftelser, som den kvalificerer som en »ad hoc-aftale«. Sagsøgeren synes således at henvise til den situation, hvor ECB inden for rammerne af bankens organisatoriske autonomi, har haft til hensigt at gennemføre en særlig forpligtelse ifølge dette direktiv som omhandlet i den retspraksis, der er nævnt i præmis 106 ovenfor.

113 Det skal derfor undersøges, om rammeaftalen og nedsættelsen af arbejdsgruppen i januar 2014, hvori sagsøgeren deltog, kan anses for en konkretisering til fordel for sagsøgeren af de rettigheder, der er fastsat i direktiv 2002/14, i forbindelse med vedtagelsen af den anfægtede retsakt.

– Om rammeaftalen

114 Sagsøgeren har anført, at rammeaftalens punkt 2 vedrører det område for information og høring, der er defineret i artikel 4 i direktiv 2002/14. Sagsøgeren har i henhold til dette punkt 2 i rammeaftalen, der finder anvendelse på spørgsmål om vikaransatte i henhold til den påståede »ad hoc-aftale«, ret til at modtage information, ret til at blive hørt og ret til at blive forudgående involveret i en procedure, der har til formål at vedtage foranstaltninger, såsom den anfægtede retsakt, der medfører materielle ændringer i den måde, hvorpå arbejdet er tilrettelagt, og ændringer i de kontraktuelle forhold eller beskæftigelsespolitikker, der har indvirkning på den situation, som ECB's ansatte befinder sig i.

115 ECB har anført, at rammeaftalen ikke finder anvendelse i det foreliggende tilfælde for så vidt angår sagsøgerens ret til at blive hørt og til at modtage information, idet rammeaftalen ikke omfatter vikaransatte, da vikaransatte ikke anses for ansatte hos ECB i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i den nævnte rammeaftales punkt 1, litra a), første led, og at denne aftales punkt 2, litra a), ikke kan udvide denne bestemmelses rækkevidde.

116 Det bemærkes, at den rammeaftale, der er indgået mellem ECB og sagsøgeren, således som det fremgår af dens overskrift, vedrører »anerkendelse, udveksling af information og høring«. Det fremgår af 3. betragtning til denne aftale, at »[u]dviklingen af en moden social dialog mellem ECB og

fagforeningerne, som giver mulighed for en mere effektiv involvering af ECB's personalerepræsentanter i drøftelsen af spørgsmål, som vedrører dem direkte, kræver udveksling af information og høring«.

117 Det fremgår af rammeaftalens punkt 1, litra a), at »information« skal forstås som »ECB's videregivelse af oplysninger [til IPSO] for at sætte [denne] i stand til at gøre sig bekendt med og undersøge emnet, og [IPSO's] videregivelse af oplysninger til ECB med det samme formål«, og at høring skal forstås som »udveksling af synspunkter mellem ECB og [IPSO]«.

118 Rammeaftalens punkt 2 tillægger sagsøgeren processuelle garantier med hensyn til information, tidlig involvering og høring inden for de områder, der er defineret i denne aftales punkt 2, litra a), i henhold til de nærmere bestemmelser, der er fastsat i denne aftales punkt 2, litra d)-f). Formålet med disse garantier er ifølge rammeaftalens punkt 2, litra b), at »give mulighed for og fremme tovejskommunikation om synspunkter og oplysninger mellem ECB og [IPSO] for at sikre, at de to parter opnår en bedre forståelse for den anden parts synspunkter vedrørende de spørgsmål, der er omfattet af denne [...] aftale«. Det fremgår endvidere af denne bestemmelse, at »selv om tidlig involvering og høring ikke har til formål at nå til en fælles aftale, skal disse elementer give fagforeningen mulighed for at påvirke beslutningsprocessen«.

119 Rammeaftalens punkt 2, litra a), bestemmer:

»ECB informerer [IPSO] om de seneste udviklinger og påtænkte tiltag, om dens aktiviteter og økonomiske og finansielle situation, for så vidt som disse forhold kan påvirke de ansattes situation eller interesser.

[IPSO] deltager i proceduren for tidlig involvering og høres om den strukturelle udvikling, der foreslås gennemført inden for ECB, og om de foreslåede foranstaltninger, der medfører væsentlige ændringer i arbejdets tilrettelæggelse og de foranstaltninger, der fører til ændringer i de kontraktuelle forhold og beskæftigelsespolitikker.«

120 Sagsøgeren har hævdet, at områderne for information og høring, således som disse er defineret i rammeaftalens punkt 2, litra a), er sammenfaldende med de områder, der er defineret i artikel 4 i direktiv 2002/14.

121 I henhold til artikel 4, stk. 2, i direktiv 2002/14 omfatter information og høring følgende:

»a) information om den seneste udvikling og den forventede udvikling i virksomhedens eller forretningsstedets aktiviteter og økonomiske situation

b) information og høring om situationen, strukturen og den forventede udvikling med hensyn til beskæftigelsen i virksomheden eller forretningsstedet samt om alle planlagte, forventede foranstaltninger, navnlig når beskæftigelsen er truet

c) information og høring om beslutninger, som kan medføre betydelige ændringer i arbejdets tilrettelæggelse og ansættelsesforholdene, herunder dem, der er omfattet af de fællesskabsbestemmelser, der er omhandlet i artikel 9, stk. 1[, i direktiv 2002/14]«.

122 En sammenligning af indholdet og rækkevidden af den ret til »information« og den ret til »høring« af arbejdstagere, der er fastsat i direktiv 2002/14 (jf. præmis 94 ovenfor), de rettigheder, som sagsøgeren er tillagt i henhold til rammeaftalen (jf. præmis 117 ovenfor), og de områder for høring og information, der er fastsat i disse to retsakter (jf. præmis 119 og 121 ovenfor), fører til den konklusion, at rammeaftalen udgør en gennemførelse af direktiv 2002/14, for så vidt angår den ret til høring og information, som sagsøgeren har i forholdet til ECB. Det følger heraf, at ECB ved at indgå rammeaftalen med sagsøgeren havde til hensigt inden for rammerne af sin organisatoriske autonomi at gennemføre en særlig forpligtelse i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i den

retspraksis, der er nævnt i præmis 106 ovenfor, i det foreliggende tilfælde i form af en pligt til at informere og høre arbejdstagernes repræsentant, således som det foreskrives i direktiv 2002/14. Det følger heraf, at ECB i princippet er bundet af de regler og principper, der er fastsat i dette direktiv i sit forhold til sagsøgeren.

- 123 Det er imidlertid vigtigt at bemærke, således som ECB har anført, at spørgsmål om vikaransatte i henhold til rammeaftalens punkt 1, litra a), udtrykkeligt er udelukket fra rammeaftalens anvendelsesområde.
- 124 Sagsøgeren kan derfor ikke i det foreliggende tilfælde påberåbe sig direktiv 2002/14 ved at henvise til rammeaftalen, når der henses til den omstændighed, at den anfægtede retsakt netop vedrører vikaransatte.
- 125 Sagsøgeren har imidlertid anført, at fagforeningen i det foreliggende tilfælde kunne påberåbe sig de processuelle garantier i direktiv 2002/14, således som disse er gennemført ved rammeaftalen, idet vedtagelsen af den anfægtede retsakt ville påvirke situationen for og interesserne hos andre ansatte hos ECB end vikaransatte. Sagsøgeren har anført, at direktionens afgørelse, som medførte en ændring af forvaltningen og anvendelsen af vikaransatte, fik væsentlig betydning for arbejdets tilrettelæggelse, som bl.a. medførte en forøgelse af arbejdsbyrden, et ofte og tilbagevendende krav om uddannelse af de vikaransatte, der kun ville få mulighed for at gøre tjeneste hos ECB i en begrænset periode, en omlægning af prioriteterne i forhold til indholdet af de ansattes opgaver og udgjorde »en ændring af beskæftigelsespolitikken« som omhandlet i rammeaftalens punkt 2, litra d).
- 126 ECB har anført, at rammeaftalens punkt 2, litra a), kun omfatter de aktiviteter og projekter hos ECB, der påvirker situationen for og interesserne hos bankens ansatte, eller de foranstaltninger, der vedrører dem »umiddelbart og specifikt«. Efter ECB's opfattelse har den påvirkning af de ansattes situation, som sagsøgeren har henvist til, imidlertid kun en indirekte og hypotetisk karakter. Den anfægtede retsakt hverken indeholder eller medfører således materielle ændringer som omhandlet i rammeaftalens punkt 2, litra a), andet afsnit.
- 127 Det bemærkes i denne forbindelse, at GD for »Menneskelige Ressourcer, Budget og Organisation« ganske vist i det notat, som direktionen tog hensyn til i forbindelse med vedtagelsen af den anfægtede retsakt, anførte, at det måtte påregnes, at »ECB som organisation ville blive påført yderligere omkostninger [som følge af vedtagelsen af den anfægtede retsakt], idet der ville opstå et øget krav til vidensoverførsel og en øget indsats i forhold til at uddanne de vikaransatte som følge af en øget udskiftning blandt de vikaransatte«, og således anførte, at situationen for ECB's ansatte kunne blive påvirket i visse henseender. Disse virkninger kan imidlertid ikke anses for at udgøre en ændring af den beskæftigelsespolitik, som de er omfattet af, en ændring af det kontraktforhold, der består mellem dem og ECB, eller materielle ændringer i tilrettelæggelsen af deres arbejde som omhandlet i rammeaftalens punkt 2, litra a).
- 128 Det følger heraf, at sagsøgeren ikke kan påberåbe sig de processuelle garantier, der er fastsat i direktiv 2002/14, og som er gennemført i forhold til sagsøgeren ved rammeaftalen, ved at henvise til den omstændighed, at vedtagelsen af den anfægtede retsakt ville påvirke situationen for eller interesserne hos ECB's ansatte.
- 129 Det følger af det ovenstående, at sagsøgeren ikke i forbindelse med vedtagelsen af den anfægtede retsakt kunne påberåbe sig bestemmelserne i direktiv 2002/14, således som disse er gennemført ved rammeaftalen, medmindre det kan godtgøres, således som sagsøgeren har hævdet, at sagsøgerens deltagelse i drøftelserne med ECB's administration af emner, der vedrører de vikaransatte, må anses for at have haft til formål at præcisere rækkevidden af rammeaftalen og at udvide dens anvendelse til at omfatte vikaransatte, hvilket vil blive undersøgt i præmis 130-142 nedenfor.

– Om arbejdsgruppens stilling

- 130 Sagsøgeren har anført, at fagforeningen kan påberåbe sig de processuelle rettigheder, der er omhandlet i rammeaftalens punkt 2, idet disse rettigheder finder anvendelse på spørgsmål, der vedrører vikariansatte, i henhold til de drøftelser, som fagforeningen førte med ECB i arbejdsgruppen, og som efter foreningens opfattelse udgør en »ad hoc-aftale«. Sagsøgeren har endvidere anført, at denne påståede »ad hoc-aftale« gennemfører bestemmelserne i direktiv 2002/14.
- 131 ECB har anført, at der ikke findes en »ad hoc-aftale«, der skulle være indgået med sagsøgeren om spørgsmål, der vedrører de vikariansatte, idet ECB under overholdelse af retssikkerhedsprincippet kun indgår skriftlige aftaler, der påføres parternes underskrifter. Sagsøgeren kan imidlertid ikke i mangel af en sådan behørigt underskrevet aftale påberåbe sig, at en sådan »ad hoc aftale« findes. ECB har endvidere anført, at udveksling af synspunkter med sagsøgeren ikke er ensbetydende med, at sagsøgeren har deltaget i en frivillig høringsprocedure.
- 132 Det skal i denne forbindelse bemærkes, at det er ubestridt mellem parterne, at det på et møde den 29. januar 2014 mellem sagsøgeren og ECB på initiativ af det personaleansvarlige medlem af ECB's direktion, blev besluttet at nedsætte en arbejdsgruppe, der skulle drøfte spørgsmål, der vedrørte vikariansatte (jf. præmis 5 ovenfor). Begge parter udfærdigede en liste over emner, der skulle drøftes, som bl.a. omfattede spørgsmålet om den maksimale varighed af den periode, hvori vikariansatte kunne udføre arbejde hos ECB (jf. ligeledes præmis 56 ovenfor). Parterne blev enige om at fremlægge en rapport indeholdende de konklusioner, som de måtte være nået til som led i disse drøftelser, for det personaleansvarlige medlem af ECB's direktion.
- 133 En sådan udveksling af synspunkter med sagsøgeren udgør en forpligtelse fra ECB's side i forhold til sagsøgeren med henblik på at inddrage fagforeningen i drøftelserne vedrørende institutionens politik for vikariansættelser og at involvere foreningen i udfærdigelsen af de principper, der skal gælde for sådanne ansættelser, og som skal opstilles i en fælles rapport indeholdende de konklusioner, som parterne er nået frem til.
- 134 ECB kan ikke med føje påberåbe sig en manglende formalitet, dvs. den manglende skriftlighed og de manglende underskrifter, som begrundelse for ikke at opfylde de forpligtelser, som banken således havde påtaget sig over for sagsøgeren. Selv om der ikke blev udfærdiget et skriftligt og underskrevet dokument om nedsættelse af arbejdsgruppen, og selv om der ikke formelt blev givet et specifikt mandat, blev arbejdsgruppens formål og opgaver, således som sagsøgeren i det væsentlige har anført, nemlig beskrevet skriftligt, således at parternes hensigt helt sikkert var at drøfte spørgsmål, der vedrørte situationen for de vikariansatte hos ECB, og navnlig spørgsmålet om varigheden af den periode, hvori de kunne gøre tjeneste hos ECB, hvilket klart fremgår af den skriftlige korrespondance, der blev udvekslet mellem ECB og sagsøgeren, såsom listerne over emner til drøftelse eller mødereferater (jf. ligeledes præmis 56 ovenfor). Det fremgår nemlig bl.a. af referatet af det møde, som arbejdsgruppen afholdt den 18. februar 2014, at sagsøgeren og ECB's administration blev enige om i fællesskab at udfærdige fælles principper for forvaltningen af vikariansatte hos ECB (»de lege ferenda-situation«).
- 135 Den omstændighed, at arbejdsgruppen blev nedsat på initiativ af det personaleansvarlige medlem af direktionen, og at den pågældende ønskede at modtage en rapport indeholdende de konklusioner, som deltagerne måtte nå frem til, tillægger den nævnte arbejdsgruppe en særlig autoritet og gør det muligt at konstatere, at ECB over for sagsøgeren fuldt ud forpligtede sig til at gennemføre drøftelserne i arbejdsgruppen, og at institutionen ikke ville vedtage en retsakt om de emner, der netop var genstand for den nævnte arbejdsgruppes drøftelser, uden at tage hensyn til disse drøftelser.

- 136 Det bemærkes i øvrigt, at det ganske vist er korrekt, at det ikke fremgår af de forskellige dokumenter, der er udvekslet mellem parterne, at parterne ved at nedsætte arbejdsgruppen i januar 2014 havde til hensigt i det mindste på visse punkter at udvide rammeaftalens anvendelsesområde til at omfatte vikaransatte.
- 137 Som sagsøgeren med føje har anført, fastsætter punkt 2, litra e), i tillæg til rammeaftalen af 23. marts 2011 imidlertid mulighed for, at ECB og sagsøgeren lejlighedsvis kan nedsætte udvalg og arbejdsgrupper med henblik på at drøfte specifikke spørgsmål. Denne bestemmelse i rammeaftalen indeholder således et retsgrundlag for, at der ved aftale kan nedsættes arbejdsgrupper, såsom den arbejdsgruppe, der i det foreliggende tilfælde blev nedsat i januar 2014, med henblik på at drøfte spørgsmål om vikaransatte.
- 138 Det skal endvidere bemærkes, at ECB har anerkendt sagsøgeren som arbejdsmarkedspart, hvilket rammeaftalen også viser. ECB kunne derfor ikke inden for rammerne af arbejdsgruppen være uvidende om, at sagsøgeren handlede i sin egenskab af fagforening, hvis foreningsformål netop er at forsvare de kollektive interesser for personer, der bl.a. er ansat hos eller arbejder for ECB. Da ECB inden for rammerne af rammeaftalen havde anerkendt, at sagsøgeren havde ret til information og høring, kunne den ikke nægte sagsøgeren at påberåbe sig disse rettigheder med hensyn til de spørgsmål, der var genstand for drøftelser i arbejdsgruppen uden at gøre sagsøgerens deltagelse i den nævnte gruppe meningsløs.
- 139 Det må på denne baggrund konkluderes, at parterne ved at indlede en social dialog om spørgsmål, der er omfattet af den anfægtede retsakt, indirekte havde til hensigt at udvide den ret til at modtage information og til at blive hørt, som tilkommer sagsøgeren i henhold til rammeaftalen, til at omfatte spørgsmål om vikaransættelse i det mindste indtil afslutningen af arbejdet i den arbejdsgruppe, der blev nedsat i januar 2014. Da den anfægtede retsakt indgår i ECB's generelle politik om at nedbringe anvendelsen af vikaransatte hos ECB, således som det fremgår af præmis 27 ovenfor, skal den anses for omfattet af rammeaftalens punkt 2, litra a), idet den vedrører foranstaltninger, der medfører ændringer i arbejdsforholdet mellem ECB og de vikaransatte og i denne institutions politik for vikaransættelse i denne bestemmelses forstand.
- 140 Under disse omstændigheder er det ikke nødvendigt at undersøge, om nedsættelsen af arbejdsgruppen i det foreliggende tilfælde kan anses for en direkte gennemførelse af bestemmelserne i direktiv 2002/14 i forhold til sagsøgeren i dennes egenskab af repræsentant for de vikaransatte.
- 141 Sagsøgeren har således, som det fremgår af præmis 65 ovenfor, søgsmålsinteresse i forhold til at opnå annullation af den anfægtede retsakt for derved at beskytte sine processuelle rettigheder. Anbringendet til støtte for formalitetsindsigelsen vedrørende sagsøgerens manglende søgsmålsinteresse skal derfor forkastes.
- 142 Det skal derefter undersøges, om ECB i det foreliggende tilfælde tilsidesatte de rettigheder, som sagsøgeren således er tillagt, således som sagsøgeren har hævdet.

– Om tilsidesættelse af sagsøgerens ret til at modtage information og til at blive hørt

- 143 Sagsøgeren har anført, at ECB tilsidesatte fagforeningens rettigheder, således som disse er fastlagt ved rammeaftalen, og de drøftelser med ECB, som fagforeningen deltog i i arbejdsgruppen, med den begrundelse, for det første, at sagsøgeren ikke modtog de oplysninger, der burde have været tilstillet sagsøgeren i forbindelse med forslaget til afgørelse, således som dette følger af den anfægtede retsakt, for det andet, at sagsøgeren ikke blev opfordret til at deltage i en procedure for tidlig involvering, og, for det tredje, at den anfægtede retsakt, der var omfattet af arbejdsgruppens mandat, blev vedtaget,

uden at ECB afventede fremlæggelsen af den endelige rapport fra denne gruppe. ECB har således skadet den sociale dialog og tilsidesat sin pligt til at handle i god tro over for sagsøgeren som arbejdsmarkedspart.

- 144 ECB har ikke anfægtet den omstændighed, at den anfægtede retsakt blev vedtaget, uden at direktionen afventede arbejdsgruppens rapport. ECB har heller ikke anfægtet den omstændighed, at genstanden for denne arbejdsgruppes drøftelser bl.a. vedrørte spørgsmålet om varigheden af den periode, hvori vikaransatte kunne udføre arbejde hos ECB, som netop var det forhold, som den anfægtede retsakt vedrørte, hvilket ECB bekræftede under retsmødet som svar på et spørgsmål fra Retten.
- 145 For at sikre den effektive virkning af den ret til information og høring, der følger af artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, således som denne rettighed er præciseret i direktiv 2002/14, og gennemført ved rammeaftalen, der med nedsættelsen af arbejdsgruppen blev udvidet til at omfatte spørgsmål om vikaransættelse, burde ECB imidlertid have givet sagsøgeren adgang til alle relevante oplysninger vedrørende den anfægtede retsakt, før denne retsakt blev vedtaget, for at give sagsøgeren mulighed for at forberede et passende svar vedrørende de ændringer af institutionens politik for vikaransættelse, som denne retsakt indeholder, og tilrettelægge et eventuelt samråd om dette emne, eller i det mindste have givet sagsøgeren mulighed for at afgive udtalelse i forbindelse med arbejdsgruppens rapport og således mulighed for at deltage i vedtagelsen af den afgørelse, der kunne påvirke de personer, hvis interesser fagforeningen varetager.
- 146 Det skal i denne forbindelse også bemærkes, således som sagsøgeren har anført, og som det fremgår af formålet med rammeaftalen, således som dette er fastlagt i denne aftales punkt 2, litra b), (jf. præmis 118 ovenfor), at den sagsøgende fagforenings ret til høring og information ikke har til formål, at arbejdsmarkedsparterne skal blive enige om et emne, der er omfattet af disse processuelle garantier, men udelukkende at tilvejebringe mulighed for, at fagforeninger kan påvirke vedtagelsen af en afgørelse. Som det fremgår af retspraksis, er der tale om en beskeden deltagelse i en afgørelse, for så vidt som bestemmelsen ikke indeholder nogen forpligtelse for administrationen til at efterkomme de fremsatte udtalelser, men at give alle berørte parter mulighed for via en person, der repræsenterer deres interesser, at blive hørt inden vedtagelse eller ændring af retsakter af generel interesse, der vedrører dem (jf. i denne retning og analogt dom af 20.11.2003, Cerafogli og Poloni mod ECB, T-63/02, EU:T:2003:308, præmis 23 og den deri nævnte retspraksis, og præmis 24), og dette bl.a. ved at have adgang til alle relevante oplysninger under hele processen til vedtagelse af sådanne retsakter, idet målet er, at en fagforening, såsom sagsøgeren, kan deltage i høringsprocessen så fuldstændigt og effektivt som muligt (jf. i denne retning og analogt dom af 4.5.2016, Andres m.fl. mod ECB, T-129/14 P, EU:T:2016:267, præmis 57).
- 147 Administrationen skal således overholde denne høringspligt i alle de tilfælde, hvor en høring af arbejdstagernes repræsentanter kan påvirke indholdet af den retsakt, der skal vedtages, idet den effektive virkning af denne pligt ellers vil blive tilsidesat (jf. i denne retning og analogt dom af 20.11.2003, Cerafogli og Poloni mod ECB, T-63/02, EU:T:2003:308, præmis 23).
- 148 Det følger heraf, at ECB ved at vedtage den anfægtede retsakt uden først at have involveret sagsøgeren til trods for, at den anfægtede retsacts genstand havde været drøftet i arbejdsgruppen, og uden at afvente denne arbejdsgruppes rapport ikke respekterede sagsøgerens ret til at modtage information og ret til at blive hørt, således som disse rettigheder indgår som en del af de beføjelser, der tilkommer en fagforening, som repræsenterer berørte personer, hvilket er i strid med artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, således som denne artikel er præciseret ved direktiv 2002/14, der er gennemført ved rammeaftalen, og således som denne aftale ved nedsættelsen af arbejdsgruppen blev udvidet til at omfatte vikaransatte.
- 149 Denne konklusion afkræftes ikke af ECB's argument om, at den anfægtede retsakt af hensyn til god forvaltningsskik blev vedtaget for at foregribe en ændring af den kommende AÜG, som ECB under alle omstændigheder har pligt til at efterkomme.

- 150 Som det fremgår af præmis 29-32 ovenfor, kan den anfægtede retsakt nemlig ikke anses for vedtaget blot for at foregribe en kommende ændring af AÜG.
- 151 Det første anbringende skal derfor tages til følge, uden at det er nødvendigt at undersøge sagsøgerens klagepunkter om tilsidesættelse af direktiv 2008/104 eller at tage stilling til, om disse klagepunkter kan antages til realitetsbehandling, hvilket ECB har bestridt. Den anfægtede retsakt skal derfor annulleres, uden at det i øvrigt er nødvendigt at undersøge det andet anbringende.

Om påstanden om erstatning

- 152 Sagsøgeren har anført, at fagforeningen har lidt en ikke-økonomisk skade, der kan adskilles fra den ulovlighed, som danner grundlag for annullationen af den anfægtede retsakt, og som ikke kan erstattes fuldt ud ved denne annullation, og har nedlagt påstand om betaling af 15 000 EUR i erstatning. Sagsøgeren har anført, at fagforeningen blev frataget muligheden for at varetage sin stilling som arbejdsmarkedspart, som følge af, at den anfægtede retsakt blev vedtaget uden hensyntagen til den sociale dialog. Sagsøgeren har videre anført, at fagforeningen fremsatte begæring om tilbagekaldelse og om suspension af den anfægtede retsakt indtil afslutningen af arbejdsgruppens arbejde.
- 153 ECB har anført, at påstanden ikke kan antages til realitetsbehandling, og at den er ugrundet, idet der ikke findes noget retsgrundlag for at kunne kræve erstatning.
- 154 Det bemærkes indledningsvis, at Unionen i medfør af artikel 340, stk. 2, TEUF i overensstemmelse med de almindelige retsgrundsætninger, der er fælles for medlemsstaternes retssystemer, skal erstatte skader forvoldt af dens institutioner eller af dens ansatte under udøvelsen af deres hverv. I henhold til denne artikels stk. 3 skal ECB, uanset stk. 2, i overensstemmelse med de almindelige retsgrundsætninger, der er fælles for medlemsstaternes retssystemer, imidlertid erstatte skader forvoldt af den selv eller af dens ansatte under udøvelsen af deres hverv.
- 155 Det følger af fast retspraksis, som finder anvendelse mutatis mutandis på ECB's ansvar uden for kontraktforhold, jf. artikel 340, stk. 3, TEUF, at Unionens ansvar uden for kontraktforhold i medfør af artikel 340, stk. 2, TEUF for dens organers ulovlige adfærd, forudsætter, at en række betingelser er opfyldt, nemlig at den adfærd, der lægges institutionen til last, er retsstridig, at der foreligger et virkeligt tab, og at der er årsagsforbindelse mellem denne adfærd og det påberåbte tab (jf. dom af 27.11.2007, Pitsiorlas mod Rådet og ECB, T-3/00 og T-337/04, EU:T:2007:357, præmis 290 og den deri nævnte retspraksis, af 23.5.2014, European Dynamics Luxembourg mod ECB, T-553/11, ikke trykt i Sml., EU:T:2014:275, præmis 342 og den deri nævnte retspraksis, og af 7.10.2015, Accorinti m.fl. mod ECB, T-79/13, EU:T:2015:756, præmis 65 og den deri nævnte retspraksis).
- 156 I det foreliggende tilfælde følger det af præmis 148 ovenfor, at den anfægtede retsakt er ulovlig, idet den blev vedtaget uden hensyntagen til sagsøgerens ret til at modtage information og til at blive hørt, hvilket er i strid med artikel 27 i chartret om grundlæggende rettigheder, således som denne artikel er præciseret i direktiv 2002/14, der er gennemført ved rammeaftalen, og således som denne rammeaftale ved nedsættelsen af arbejdsgruppen blev udvidet til at omfatte vikaransatte.
- 157 Uden at det er nødvendigt at tage stilling til spørgsmålet om, hvorvidt en sådan ulovlig adfærd fra ECB's side udgør en tilstrækkelig karakteriseret tilsidesættelse i den forstand, hvori dette udtryk anvendes i retspraksis (dom af 4.7.2000, Bergaderm og Goupil mod Kommissionen, C-352/98 P, EU:C:2000:361, præmis 42), eller om de andre betingelser for, at ECB ifalder ansvar uden for kontraktforhold, der er nævnt i præmis 155 ovenfor, er opfyldt i det foreliggende tilfælde, skal det bemærkes, at selv om det antages, at dette måtte være tilfældet, udgør annullation af den anfægtede retsakt i modsætning til, hvad sagsøgeren har hævdet, en passende og tilstrækkelig erstatning for den ikke-økonomiske skade, der følger af den manglende hensyntagen til den sociale dialog og foreningens stilling som arbejdsmarkedspart.

- 158 Da den ikke-økonomiske skade, som sagsøgeren hævder at have lidt, følger af den anfægtede retsakts ulovlighed, er det nemlig fast retspraksis, at rettens konstatering af den nævnte ulovlighed i princippet udgør tilstrækkelig erstatning for en sådan skade, medmindre sagsøgeren kan godtgøre at have lidt en ikke-økonomisk skade, der kan adskilles fra den ulovlighed, som ligger til grund for annullationen, og som ikke fuldstændigt kan godtgøres ved annullationen (jf. i denne retning dom af 28.5.2013, Abdulrahim mod Rådet og Kommissionen, C-239/12 P, EU:C:2013:331, præmis 72 og den deri nævnte retspraksis, og af 6.6.2006, Girardot mod Kommissionen, T-10/02, EU:T:2006:148, præmis 131 og den deri nævnte retspraksis).
- 159 Sagsøgeren har ikke fremlagt nogen oplysninger til støtte for sin påstand om, at den ikke-økonomiske skade, som foreningen hævder at have lidt, i det foreliggende tilfælde kan adskilles fra den anfægtede retsakts ulovlighed.
- 160 Annullation af den anfægtede retsakt indebærer til gengæld, at ECB i henhold til artikel 266 TEUF har pligt til at gennemføre de til den foreliggende doms opfyldelse nødvendige foranstaltninger og at indlede og fortsætte den sociale dialog med sagsøgeren om det spørgsmål, der var genstand for den anfægtede retsakt, hvilket fuldt ud vil erstatte den ikke-økonomiske skade, som sagsøgeren hævder at have lidt, og som følger af den manglende hensyntagen til den sociale dialog og foreningens stilling som arbejdsmarkedspart.
- 161 Følgelig skal påstanden om erstatning ikke tages til følge.

Sagens omkostninger

- 162 I henhold til artikel 134, stk. 3, i Rettens procesreglement, kan Retten fordele sagens omkostninger eller bestemme, at hver part skal bære sine egne omkostninger, hvis hver af parterne henholdsvis taber eller vinder på et eller flere punkter. Retten kan dog, hvis dette efter omstændighederne findes begrundet, beslutte, at en part, ud over at bære sine egne omkostninger, skal betale en del af modpartens omkostninger.
- 163 I det foreliggende tilfælde er ECB ikke blevet frifundet for påstanden om annullation af den anfægtede retsakt, og sagsøgeren har ikke fået medhold i påstanden om erstatning.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

RET TEN (Første Afdeling):

- 1) Afgørelse truffet af direktionen for Den Europæiske Centralbank (ECB) den 20. maj 2014 om at begrænse den maksimale varighed af den periode, hvori en og samme vikaransat kan udføre sekretariats- og administrative opgaver hos ECB, til to år, annulleres.**
- 2) I øvrigt frifindes ECB.**
- 3) ECB bærer sine egne omkostninger og betaler to tredjedele af de omkostninger, der er afholdt af International and European Public Services Organisation i Forbundsrepublikken Tyskland (IPSO). IPSO bærer en fjerdedel af sine egne omkostninger.**

Kanninen

Pelikánová

Buttigieg

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 13. december 2016.

Underskrifter